

УДК 35.082.8:349.2

М.І. ДЕРЕВ'ЯНКО, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ПЕНСІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕНСІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Ключові слова: пенсія, об'єкт пенсійних правовідносин, органи прокуратури

Українська держава відповідно до ст.1 Основного Закону являється суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, діяльність якої спрямована на створення умов, що забезпечують достатній рівень життя та вільний розвиток особистості. В свою чергу, ступінь соціалізації будь-якої країни визначається рівнем пенсійного забезпечення, який безпосередньо залежить від розмірів пенсій та своєчасності їх виплат. Пенсійне забезпечення розглядається як найважливіша державна гарантія стабільного розвитку суспільства, оскільки зачіпає інтереси майже всього населення. Особливо важливого значення воно набуває в період кардинальних економічних реформ. На сьогоднішній день проблеми, пов'язані з визначенням пенсій, порядком їх нарахуванням та виплатою, є найбільш дискусійними як в теорії права, так і в чинному законодавстві, що і визначає своєчасність та наукову новизну даної статті.

Об'єкти пенсійних правовідносин у праві соціального забезпечення та загальнообов'язкового державного пенсійного страхування стали предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких необхідно відзначити: В.А. Ачаркана, Н.Б. Болотіну, В.Я. Бурака, І.В. Гущина, А.Д. Зайкіна, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, С.М. Синчука, І.М. Сироту, Б.І. Сташківа, Г.В. Сулейманову, Є.Г. Тучкову, М.М. Шумила, І.С. Ярошенко, О.М. Ярошенка та ін. Проте на сьогодні серед вчених відсутній єдиний підхід до визначення пенсії як об'єкта пенсійних

правовідносин, її характерних ознак та особливостей різних категорій працівників. Все зазначене вище обумовлює актуальність проведення комплексного наукового дослідження об'єкта пенсійних правовідносин працівників органів прокуратури.

Метою статті є визначення поняття та характерних ознак пенсій працівників органів прокуратури, встановлення їх правової природи на сучасному етапі суспільного розвитку.

Необхідно зазначити, що для всебічного та ґрунтовного дослідження предмету цієї статті, перш за все, необхідно визначитись з понятійним апаратом. Питання щодо визначення об'єкта правовідносин, зокрема пенсійних, в теорії права є доволі дискусійним, так як з цього приводу немає єдності думок серед вчених. Саме тому для більш ґрунтовного розгляду окресленого питання слід розмежовувати об'єкт права та об'єкт правовідносин. Достатньо переконливою є позиція С.С. Алексєєва, на переконання якого об'єкт права (норм права) і об'єкт правовідносин не можуть бути тотожні, це пов'язані, але не які зводяться один до одного, юридичні категорії. Об'єктом права є суспільні відносини, а об'єктом правовідносин виступають блага [1, с.285]. Подібного підходу дотримується також А.Б. Венгеров, на думку якого об'єктом права виступають суспільні відносини, які регулюються системою норм, а об'єктом правовідносин є різноманітні блага, які прагнуть отримати уповноважені суб'єкти (поведінка, яку вони чекають від зобов'язаних суб'єктів) [2, с.384]. Аналізуючи наведені трактування, В.А. Лапач зазначає, якщо поняття «об'єкт права» замінити більш рівнозначним виразом «предмет правового регулювання», то проблема диференціації об'єкта права і правовідносин переростає в абсолютно іншу площину. Тоді питання полягатиме в тому, чи мають відносини предмета правового регулювання (до врегулювання їх нормами права) свої власні об'єкти, і якщо так, то яке їх співвідношення з об'єктами відповідних правовідносин [3, с.64]? З наведеного можна зробити висновок, що об'єкт права проявляється в універсальних суспільних від-

носінах, на які впливають правовідносини. Тобто виникнення правовідносин ще не обумовлює наявності реального об'єкта.

Що ж слід розуміти під об'єктом пенсійних правовідносин? В теорії права найбільш розповсюдженою є думка, що об'єктом пенсійних правовідносин виступає пенсія окремого виду [4, с.108]. Такої ж думки дотримується І.М. Сирота, на переконання якого у пенсійних правовідносинах об'єкт має самостійне значення, він не збігається з діями суб'єктів пенсійних правовідносин та існує для того, щоб сторони пенсійних правовідносин могли реалізувати свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки; на нього направлено їхній вплив. Отже, об'єктом правовідносин є те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин, тобто на пенсії [5, с.93]. Таким чином, зосередимо основну увагу на визначенні дефініції «пенсія».

З гносеологічної точки зору, пенсія (від лат. *pensio* – платіж) – це регулярна грошова виплата як матеріальна допомога за віком, з інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника [6, с.380]. Дещо схожу за змістом дефініцію наводить С.І. Ожегов, на думку якого, пенсією являється грошове забезпечення за вислугу років, з інвалідності, непрацездатності тощо [7, с.455]. Дані визначення фактично надають вичерпний перелік видів пенсії.

Проте найбільш інтенсивне дослідження пенсій як об'єкта пенсійних правовідносин розпочалося із середини 50-х років минулого століття. Одним із перших, хто запропонував використовувати поняття «пенсія» в широкому розумінні з позиції соціального страхування, був Є.І. Астрахан. Він вважав, що під пенсією слід розуміти періодичні виплати, що проводяться за рахунок коштів соціального страхування з метою матеріального забезпечення робітника, службовця чи його сім'ї у зв'язку з завершенням певного великого циклу трудової діяльності або у зв'язку з остаточним чи тривалим вибуттям його з числа повноцінних працівників [8, с.364]. Не в повній мірі можна погодитися з цим визначенням тому, що на сьогодні така ознака пенсій як

періодичність втратила свою актуальність, оскільки період не має чітких часових обмежень. В свою чергу, В.С. Андреев визначає пенсію як щомісячні виплати з фондів для непрацездатних громадян, щозначаються на все життя у розмірах, які співвідносяться із отримуваним раніше заробітком, особам, які займалися встановлений строк суспільно корисною працею та досягли певного віку [9, с.22]. Однак автор не враховує того факту, що пенсія може призначатися не довічно, а на певний строк (наприклад, пенсія з інвалідності).

Досить цікавою є думка В.А. Ачаркана, на переконання якого пенсія – це грошове забезпечення, отримуване із суспільних фондів споживання громадянами за наявності в них постійної чи стійкої непрацездатності, передбачуваної за віковою ознакою, у зв'язку з вислугою років, або встановлюване через медичне обстеження (для визначення інвалідності) [10, с.13]. Проте і дане трактування поняття «пенсія» є не зовсім точним. Так, пенсійне законодавство не ставить призначення пенсії за віком і за вислугу років у пряму залежність від втрати громадянами як загальної, так і професійної працездатності. На відміну від пенсій з інвалідності пенсії за віком призначаються з досягненням встановленого віку та наявності певного трудового стажу незалежно від стану індивідуальної працездатності громадянина, який звернувся за пенсією за віком, а подеколи без урахування віку (пенсії за вислугу років).

Досліджуючи правову природу правовідносин в соціальному праві, Р.І. Іванова визначає пенсію як щомісячну, грошову, соціально-аліментарну виплату, що призначається особам пенсійного віку, інвалідам, особам, які мають вислугу років або особливі заслуги перед державою, особам, які втратили годувальника, а також у зв'язку з колишньою суспільно-корисною працею і є основним джерелом засобів до існування для непрацюючих пенсіонерів [11, с.143]. Дане визначення має низку спірних положень: по-перше, пенсія призначається за суспільно-корисну працю – проте праця повинна оплачуватися будь-якого хара-

ктеру; по-друге, пенсія є основним джерелом засобів до існування – однак, в більшості випадків, пенсія не залежить від доходів пенсіонерів; соціальна аліментарність виплат – ознака, яка була притаманна радянському режиму.

Про аліментарний характер пенсій зауважує також Т.М. Кузьміна, яка вказує, що в основі пенсії лежить соціально-аліментарне начало, яке означає, що за певних обставин держава приймає на себе обов'язок забезпечувати громадянина пенсією, не обумовлюючи її виплату взаємним обов'язком з боку громадянина [12, с.31]. Про недоцільність застосування аліментарності в праві соціального забезпечення наголошує Я.М. Фогель. Він наголошує на необхідності застосування принципу безеквівалентності пенсійного забезпечення. Зміст поняття пенсія полягає в тому, що вона є грошовою формою матеріального забезпечення в старості, по інвалідності і непрацездатності у разі втрати годувальника, безплатно наданою із суспільних фондів споживання в рамках, диференційованих у залежності від характеру і ступеню непрацездатності і на основі соціалістичних принципів розподілу [13, с.42]. Однак не слід говорити про безеквівалентність пенсійного забезпечення, так як працівники сплачують страхові внески до Пенсійного фонду.

Більш обґрунтованими й такими, що відповідають реаліям сучасного законодавства є визначення, надані вітчизняними вченими. На думку І.Б. Загорулько, пенсії мають подвійну природу: по-перше, пенсія – це грошова винагорода, яка забезпечує достойний рівень життя громадян пенсійного віку і є еквівалентною до попередніх заробітків, тобто до рівня доходів, які отримували громадянин протягом трудової діяльності. По-друге, пенсія – це грошова допомога в розмірі мінімального прожиткового мінімуму за рахунок державного бюджету для непрацездатних громадян [14, с.250]. В науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, під пенсією розуміється форма соціального забезпечення, яке встановлюється для непрацездатних, а за настання

передбачених законом умов і для інших громадян та гарантує їм право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання [15, с.389]. Однак дані визначення стосуються виключно громадян, хоча, враховуючи положення п.2 ст.8 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», де зазначено, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на отримання пенсійних виплат і соціальних послуг із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування нарівні з громадянами України на умовах та в порядку, передбачених цим Законом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [16]. Таким чином, пенсійні виплати розповсюджуються не лише на громадян України, а й на іноземців та осіб без громадянства.

Визначення, надані І.Б. Загорулько, М.І. Мельником, М.І. Хавронюком, є більш адаптованими до законодавства Російської Федерації. Так, відповідно до ст.2 Федерального закону «Про трудові пенсії в Російській Федерації», трудова пенсія – щомісячна грошова виплата з метою компенсації громадянам заробітної плати чи іншого доходу, які отримували застраховані особи перед встановленням їм трудової пенсії або втратили непрацездатні члени сім'ї застрахованих осіб у зв'язку зі смертю цих осіб, право на яку визначається згідно з умовами і нормами, встановленими цим Федеральним законом [17].

І.С. Ярошенко визначає пенсії як регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугу років. Характерними їх ознаками є: а) грошові виплати за віком та у разі непрацездатності, коли особа звільняється від обов'язку працювати або не може працювати за станом здоров'я; б) виплати зі спеціальних фондів; в) розмір залежить в основному від одержуваного заробітку [18, с.11]. На думку М.Д. Ждана, пен-

сія – це грошова виплата (з розрахунку на місяць), яка призначається відповідно до встановлених державою правил громадянам, що досягли встановленого законом пенсійного віку чи які набули спеціального стажу (вислуги років) встановленої тривалості довічно, або яким установа інвалідність чи які втратили годувальника, чи за інших обставин, передбачених законом, за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання України, а також коштів, асигнованих на ці цілі державою з Державного бюджету [19, с.14].

Спробою вирішити суперечки щодо одного розуміння правової природи пенсійних відносин було прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення», в преамбулі якого зазначено, що всім непрацездатним громадянам України гарантується право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій. При цьому встановлюється гарантія соціальної захищеності пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки країни [20]. Хоча з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» соціальні пенсії було скасовано, замість них сплачуються соціальні допомоги [21].

Найбільш кардинально змінилися акценти щодо розуміння поняття «пенсія» з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Так, у ст.1 вказаного Закону пенсія визначена як щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого

законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених чинним законодавством [16]. Проте й дане визначення потребує додаткового уточнення. Законодавець невдало використовує термін «пенсія» для позначення окремого виду страхових пенсій, що сплачуються за рахунок коштів системи загальнообов'язкового пенсійного страхування, так як пенсії за способом акумуляції, перерозподілу коштів (за формою пенсійного забезпечення) поділяються як на страхові, так і на державні (не страхові) пенсії. Прикладом останніх є пенсії за вислугою років певним категоріям працівників і службовців, які не є суб'єктами пенсійного страхування й отримують пенсії за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів (військовослужбовці, співробітники органів внутрішніх справ, державні службовці, судді прокурорські працівники та інші) [22, с.144]. Також необґрунтовано визначено пенсію як «щомісячну пенсійну виплату», адже в деяких випадках пенсія носить характер одноразової виплати.

З наведених визначень чітко простежується основні ознаки пенсій, які встановлюють їхню правову природу: 1) носить соціальний характер; 2) має матеріальний (грошовий) вираз; 3) призначається із настанням певних юридичних фактів; 4) пропорційна минулій діяльності та розміру заробітної плати; 5) системність; 6) структурованість; 7) регулярність; 8) періодичність; 9) виплата із спеціальних фондів споживання.

Враховуючи наукові погляди та законодавчу практику, під пенсією слід розуміти вид соціального забезпечення, що передбачає періодичні грошові виплати (щомісячні, довічні) особам в зв'язку з досягненням ними пенсійного віку або втратою годувальника, визнання їх інвалідами внаслідок загального захворювання, а також при наявності визначеної вислуги років за рахунок коштів органів спеціальної компетенції.

В свою чергу, під пенсіями працівників органів прокуратури слід розуміти гарантовані державою щомісячні грошові виплати

колишнім працівникам органів прокуратури у порядку та випадках, передбачених чинними нормативно-правовими актами у разі повної або часткової втрати працездатності за рахунок коштів Пенсійного фонду України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Об объекте права и правоотношения / С. С. Алексеев // Вопросы общей теории советского права. – М., 1960. – С. 284–306/
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. [для юрид. вузов]. 3-е изд. / А. Б. Венгеров. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
3. Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика / В. А. Лапач. – М. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 568 с.
4. Зайкин А. Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению / А. Д. Зайкин ; под ред. Александрова Н. Г. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 191 с.
5. Сирота І. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / І. М. Сирота. – Х. : Одісей, 2001. – 384 с.
6. Словарь иностранных слов. – 7-е изд., перераб. – М. : Рус. яз., 1980. – 624 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с.
8. Советское трудовое право : учебник / [Александров Н. Г., Астрахан Е. И., Генкин Д. М. и др.] ; под ред. Н. Г. Александрова, Д. М. Генкина. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1946. – 481 с.
9. Андреев В. С. Право социального обеспечения в СРСР : учебник / В. С. Андреев. – М. : Юрид. лит., 1987. – 170 с.
10. Ачаркан В. А. Государственные пенсии в СССР : автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук / В. А. Ачаркан. – М., 1969. – 32 с.
11. Иванова Р. И. Правоотношения по социальному обеспечению в СРСР : монография / Р. И. Иванова. – М. : Юрид. лит., 1986. – 176 с.
12. Кузьмина Т. М. Советское право социального обеспечения / Т. М. Кузьмина ; под ред. В. Н. Демьяненко. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1982. – 127 с.
13. Фогель Я. М. Право на пенсию и его гарантии / Я. М. Фогель. – М. : Юрид. лит., 1972. – 180 с.
14. Загорюлько І. Б. Поняття пенсійного забезпечення: Поняття, принципи та функції / І. Б. Загорюлько // Науковий вісник УкрДПТУ. – 2006. – Вип. 15.3. – С. 248–256.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид., перероб. та допов. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.
16. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : від 09.07.2003 р., № 1058-IV // ВВР України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
17. Закон РФ «О трудовых пенсиях в Российской Федерации» : от 17.12.2001 г., № 173-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 52. – Ч. 1. – Ст. 4920.
18. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / І. С. Ярошенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
19. Ждан М. Д. Особливості реалізації права на пенсію науковими (науково-педагогічними працівниками) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / М. Д. Ждан. – Х., 2007. – 22 с.
20. Закон України «Про пенсійне забезпечення» : від 05.11.1991 р., № 1788-XII // ВВР України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
21. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» : від 31.05.2005 р., № 2603-IV // ВВР України. – 2005. – № 25. – Ст. 338.
22. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні / А. А. Казанчан // Наукові записки ТНУ ім.

В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». | – 2010. – Т. 23 (62). – № 1. – С. 142–149.

Дерев'янку М. І. Пенсія як об'єкт пенсійних правовідносин працівників органів прокуратури / М. І. Дерев'янку // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 206–211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11dmipor.pdf>

Визначено поняття та характерні ознаки пенсій працівників органів прокуратури. Встановлено їх правова природа на сучасному етапі суспільного розвитку.

Дерев'янку М.И. Пенсия как объект пенсионных правоотношений работников органов прокуратуры

Определено понятие и характерные признаки пенсий работников органов прокуратуры. Установлена их правовая природа на современном этапе общественного развития.

Derevyanko M.I. Pension as Object of Pension Legal Relationships of Workers of Organs of Office of Public Prosecutor

Notion and the characteristic signs of pensions of workers of organs of Office of Public Prosecutor are defined. They are set legal nature on the modern stage of community development.